

ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ ПРАЦІ В ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНАХ ЯК ФАКТОРА ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

ЧУПРИНА О. О.,

кандидат наук з державного управління

Донецьк

Переважає більшість регіонів України, з огляду на географічне розташування, мають статус прикордонних. Їх розташування на межі двох (а інколи і більше) соціально-культурних та економічних систем, створює додаткові переваги у міжнародній спеціалізації, надає додаткові переваги для покращення соціально-економічного становища та зменшення диспропорцій у соціально-економічному розвитку.

Сучасний стан міграційних процесів в прикордонних регіонах України характеризується, з одного боку, природними міграціями населення (родинно-побутовий чинник), а з іншого – міграціями, які викликані перерозподілом ринків праці.

Трудова міграція є складним процесом, який впливає на стан регіональних ринків праці і формування пропозиції робочої сили, а також соціально-демографічний та економічний розвиток прикордонних регіонів. Серед основних причин трудової міграції, в першу чергу, слід виокремити ті, що мають економічний і соціальний характер. Вони обумовлені відмінностями в рівні економічного розвитку окремих територій і рівні життя; різницею в оплаті праці, наявністю або відсутністю безробіття. Тобто міграційні процеси є індикатором соціально-економічних змін, що мають місце на певних територіях, відображають рівень економічного розвитку, в тому разі стан ринку праці.

Розвитку міграційних процесів присвячені праці вчених, серед яких: Е. М. Лібанова [1], І. П. Майданік [2], О. А. Малиновська [3].

Враховуючи складну природу міграційних потоків, загальні закономірності і сучасний стан розвитку ринку праці в прикордонних регіонах потребують додаткової уваги. Це надасть змогу сформулювати комплекс заходів,

спрямований на розвиток ринку праці з врахуванням територіальної специфіки.

Метою статті є дослідження ринку праці в прикордонних регіонах України.

Трудова міграція є інструментом перерозподілу трудових ресурсів між окремими регіонами і країнами в цілому, прийомом адаптації економічно активного населення до нових соціально-економічних умов і засобом підвищення його добробуту.

Слід звернути увагу, що диспропорції розвитку прикордонних регіонів, особливості ринку праці на регіональному рівні посилюють процеси переміщення трудових ресурсів і сприяють залученню до них населення прикордоння, а також формуванню міжнародного ринку праці.

Необхідно зазначити, що важливу роль в стимулюванні міграційної активності населення відіграють економічні і соціальні фактори, які знаходяться під впливом розвитку ринку праці.

Як свідчать результати дослідження ринку праці в прикордонних регіонах України, у 2010 році спостерігалось збільшення рівня зайнятості населення на всіх територіях. При цьому найбільше зростання показника зафіксовано у Київській (на 1,9 в.п.), Житомирській та Сумській (на 1,2 в.п.) областях. Найвище значення цього показника в 2010 році зафіксовано в Автономній Республіці Крим (60,5%), а найнижчий – у Івано-Франківській області (52,3%).

Рівень безробіття населення віком 15 – 70 років (за методологією МОП) зменшився в усіх прикордонних регіонах України. Так, значне зменшення цього показника відбулося у Рівненській (на 1,3 в.п.), Закарпатській (на 1,2 в.п.), Донецькій області (на 1,0 в.п.). Максимальне значення показника зафіксовано у Рівненській області (11,4%), а мінімальне – у Одеській (6,1%). Найвищий рівень зареєстрованого безробіття, розрахований у відсотках до економічно активного населення працездатного віку, у 2010 р. спостерігався у Житомирській області (3,7%), а найнижчий – у Одеській області (1,4%). Слід зазначити, що най-

вищий рівень безробіття є характерним для районів, які спеціалізуються на аграрному виробництві; найнижчі показники характерні для високо урбанізованих територій, приморських або промислових регіонів,

Однак є вірогідним, що зменшення рівня безробіття в усіх прикордонних регіонах України обумовлено не тільки позитивними змінами на ринку праці, але і недостатньою зацікавленістю громадян в отриманні статусу безробітного у зв'язку зі складністю реєстрації та недостатнім рівнем допомоги по безробіттю. Крім того, слід погодитись з дослідниками [4], які звертають увагу, що офіційно визначений відносно невисокий рівень безробіття в Україні не відповідає реальній ситуації на ринку праці, що обумовлено існуванням неповної зайнятості працюючих (прихованого безробіття) у вигляді неоплачуваних адміністративних відпусток та скороченого робочого часу. Насамперед, це характерно для галузей промисловості, будівництва, транспорту, а за територіальним розподілом – для Запорізької, Луганської, Волинської, Сумської областей.

Привертають увагу структурні зміни серед безробітних віком 15 – 70 років (за методологією МОП) за причинами незайнятості, які мали місце у 2010 році. Так, спостерігається збільшення частки звільнених за власним бажанням, непрацевлаштованих після закінчення навчальних закладів, звільнених у зв'язку з закінченням

строку контракту, що робить цих людей потенційними кандидатами до лав трудових мігрантів.

Найбільше зростання потреби в працівниках упродовж 2010 року відбулось у Львівській (в 1,9 раза), Чернівецькій (в 1,6 раза) та Київській (в 1,5 раза) областях. Зниження потреб спостерігалось у Волинській, Донецькій, Херсонській і Чернігівській областях. Однак рівень 2008 року так і не було досягнуто (табл. 1).

Наявність структурної диспропорції між попитом на робочу силу та її пропозицією за професіями є фактором, який обмежує можливості працевлаштування безробітних та задоволення потреб роботодавців у працівниках. За прикордонними регіонами протяг 2008-2010 років цей показник значно підвищився у Волинській (зі 126 до 170 осіб), Івано-Франківській (з 482 до 743 осіб), Рівненській (зі 159 до 254 осіб), Херсонській (з 71 до 104 осіб) та Чернігівській (зі 147 до 212 осіб) областях. Найбільше зменшення цього показника відбулося в Закарпатській (з 211 до 153 осіб), Луганській (з 163 до 105 осіб), Львівській (з 203 до 120 осіб), Чернівецькій (з 246 до 160 осіб) областях.

Слід констатувати, що для ринку праці прикордонних регіонів, як і по Україні в цілому, є характерною невідповідність попиту і пропозиції робочої сили. Значне перевищення пропозиції робочої сили над попитом спостерігалось у робітників найпростіших професій у

Таблиця 1

Попит та пропозиція робочої сили за регіонами [5, 6] (на кінець року)

Прикордонний регіон	Кількість громадян, не зайнятих трудовою діяльністю, які перебували на обліку в державній службі зайнятості, тис. осіб			Потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць, (вакантних посад), тис. осіб			Навантаження на 10 вільних робочих місць (вакантних посад), осіб		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Україна	876,2	542,8	564,0	91,1	65,8	63,9	96	82	88
Автономна Республіка Крим	26,9	17,3	20,1	3,4	2,6	2,8	80	67	72
Вінницька	43,2	26,8	30,2	1,1	0,6	0,6	387	477	494
Волинська	25,7	12,9	13,9	2,0	1,0	0,8	126	128	170
Донецька	57,9	41,6	33,0	10,1	3,3	2,9	57	128	113
Житомирська	33,9	22,8	23,0	2,4	1,5	1,8	142	148	127
Закарпатська	23,4	13,1	14,2	1,1	0,7	0,9	211	187	153
Запорізька	37,5	27,4	25,9	1,9	1,1	1,6	196	251	166
Івано-Франківська	31,6	17,3	16,9	0,6	0,2	0,2	482	810	743
Київська	28,6	17,3	17,1	3,7	2,1	3,2	77	84	54
Луганська	35,9	18,4	20,5	2,2	1,3	2,0	163	139	105
Львівська	43,4	26,3	27,7	2,1	1,2	2,3	203	218	120
Миколаївська	26,5	18,0	20,3	1,7	1,0	1,1	157	174	182
Одеська	30,6	17,8	21,4	3,0	2,2	2,6	103	82	83
Рівненська	33,0	19,0	20,8	2,1	0,7	0,8	159	254	254
Сумська	30,9	20,0	21,5	1,3	0,7	0,7	245	278	311
Харківська	48,2	32,5	34,0	4,4	2,6	3,3	109	123	102
Херсонська	21,5	10,7	11,6	3,0	1,6	1,1	71	66	104
Чернівецька	18,6	10,5	10,8	0,8	0,4	0,7	246	247	160
Чернігівська	31,9	17,6	19,1	2,2	1,1	0,9	147	167	212

сільському господарстві та подібних галузях, у кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства, службовців, пов'язаних з інформацією. Значною залишається потреба підприємств у кваліфікованих робітниках із інструментом, працівниках найпростіших професій у сфері торгівлі, послуг, у промисловості, будівництві, на транспорті, в робітниках металургійних та машинобудівних професій.

Слід зазначити, що зниження кількості вільних робочих місць і вакантних посад на підприємствах, в установах, організаціях відбулося у фінансовій діяльності, державному управлінні, в організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємствам.

Зростання рівня працевлаштування населення у 2010 р. порівняно з 2009 р., спостерігалось в усіх прикордонних регіонах. Найвищий рівень показника досягнуто у Луганській області (46,2%), найнижчий – у Чернівецькій області (31,4%). Однак у більшості регіонів цей показник так і не досяг рівня 2008 р. Виключення склали лише Волинська, Луганська і Рівненська області.

Необхідно звернути увагу на поширення неформальної зайнятості населення, в якій, у 2010 р., є задіяними 22,9% загальної кількості зайнятого населення віком 15 – 70 років. Неформальна зайнятість найбільш характерна для сільської місцевості, де у даному секторі працює кожна друга особа з числа зайнятих сільських жителів. Більш сприятлива кон'юнктура на ринку праці в міських поселеннях, сприяла її незначному розповсюдженню.

Важливим фактором розвитку ринку праці є рівень оплати. Слід зазначити, що невисока заробітна плата є однією з основних причин трудової міграції українських громадян за кордон. Позитивним є той факт, що у 2010 р. збільшення реальної заробітної плати спостерігалось в усіх регіонах, найвище – у Рівненській (на 14,8%), Волинській (на 14,5%), Луганській (на 13,8%), Івано-Франківській (на 12,6%) та Донецькій (на 12,1%) областях. Однак диференціація розмірів заробітної плати за видами економічної діяльності є головним чинником міжрегіональних відмінностей. Найвищу заробітну плату, як і раніше, отримували працівники підприємств Київської області, а також регіонів, де сконцентровані підприємства гірничо-металургійного комплексу: Донецької та Луганської областей. Найнижчі показники були у працівників Волинської, Чернігівської та Херсонської областей. Крім того, слід зауважити, що порівняння рівня оплати праці в Україні і, наприклад, в Польщі свідчить, що при аналогічному навантаженні або продуктивності праці, вітчизняні показники нижче в 5 – 10 разів.

Слід зауважити, що негативним фактором розвитку ринку праці вітчизняного прикордоння є заборгованість підприємств. У цілому по Україні протягом 2010 р. заборгованість працівникам економічно активних підприємств зменшилася на 309,6 млн грн і на 1 січня 2011 р. становила 646,4 млн грн.

Зменшення суми несплаченої заробітної плати у 2010 р. спостерігалось у більшості видів економічної діяльності. Найбільше зниження заборгованості зафіксовано на економічно активних підприємствах промисло-

вості, будівництва, транспорту та зв'язку, у сфері надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльності у сфері культури та спорту.

Зменшення суми боргу економічно активних підприємств спостерігалось фактично по всіх прикордонних регіонах. Зростання заборгованості з виплати заробітної плати на зазначених підприємствах відбулось у Харківській (на 1,9%), та в Миколаївській (на 65,6%) областях. Серед регіонів найбільша питома вага працівників, яким не виплачено заробітну плату, була у Луганській (4,2% від середньооблікової кількості штатних працівників регіону) та Харківській (3,9%) областях. Тоді як найменша частка працівників, яким заборгували заробітну плату, спостерігалась у Рівненській (0,3%) і Одеській (0,4%) областях.

Сума заробітної плати, не виплаченої працівникам підприємств-банкрутів, протягом 2010 р. збільшилася. Так, в Автономній Республіці Крим, Донецькій, Миколаївській областях частка цих підприємств у загальній сумі боргу відповідного регіону перевищила 50%, а в Закарпатській, Запорізькій, Одеській та Сумській областях становила близько двох третин.

Сума заборгованості на економічно неактивних підприємствах за регіонами значно різниться. Найбільше заборгували своїм працівникам економічно неактивні підприємства Дніпропетровської (19,4% від загальної суми боргу в регіоні), Рівненської (15,0%) та Волинської (13,1%) областей. Здебільшого це підприємства промисловості та будівництва, на які припадає майже дві третини загальної суми боргу цієї категорії підприємств.

ВИСНОВКИ

Ринок праці у прикордонних регіонах України є недостатньо збалансованим, не здатним забезпечити паритет між попитом та пропозицією, характеризується значними диспропорціями. Погіршення макроекономічної ситуації в прикордонних регіонах протягом останнього періоду часу відповідає ситуації в країні і обумовлює зменшення можливостей зайнятості, що, відповідно, погіршує перспективи розвитку національного ринку праці та посилює міграційні настрої населення. Серед негативних чинників, які впливають на розвиток ринку праці вітчизняного прикордоння, слід відзначити такі: професійно-кваліфікаційні диспропорції попиту і пропозиції робочої сили; неповне використання зайнятої робочої сили; стабільно високий рівень малопродуктивної неформальної зайнятості; порушення морально-психологічного клімату в суспільстві через безробіття молоді; невідповідність галузевої структури зайнятості потребам інноваційного розвитку економіки. Це свідчить про можливість посилення міграційних настроїв, зростанню масштабів міжнародної міграції трудових ресурсів і відтоку з країни груп населення, тобто її трудового потенціалу. На фоні тривожної демографічної ситуації це може привести до серйозних наслідків.

Тому необхідним є комплекс заходів з боку держави, спрямований на мінімізацію їх впливу і формування виваженої державної політики щодо врегулювання трудових міграцій і розвитку ринку праці у прикордонних

регіонах України. Даний комплекс повинен враховувати специфіку вітчизняного прикордоння, як регіонів, які одночасно віддають, приймають міграційні потоки та служать для транзиту мігрантів. Даний комплекс складатиметься з таких заходів:

- ✦ проведення переговорів з державами – реципієнтами трудових мігрантів стосовно розв'язання питань відносно розширення квот для працевлаштування спеціалістів з України;
- ✦ укладання угод про співпрацю прикордонних регіонів України з державами Європейського Союзу і Співдружності Незалежних Держав (СНД) з метою врегульованого розвитку прикордонного співробітництва;
- ✦ залучення мешканців прикордонних територій до транскордонних проектів і програм;
- ✦ створення інтегрованої інформаційної бази між центрами зайнятості прикордонних регіонів України і країн СНД стосовно вакансій на підприємствах і організаціях, а також регулярний обмін цими даними.

Це сприятиме розвитку національного ринку праці, підвищенню привабливості, інтеграції прикордонних регі-

онів у міжнародний ринок праці, підвищенню соціальної захищеності мігрантів, протидії нелегальній міграції. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Населення України. Трудова еміграція в Україні: [монографія] / За ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 233 с.

2. Майданік І. П. Українська молодь на ринках праці зарубіжних держав: [монографія] / І. П. Майданік. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 176 с.

3. Малиновська О. А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями: [монографія] / О. А. Малиновська. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – 236 с.

4. Мезенцев К. Зовнішні трудові міграції в контексті зайнятості на ринку праці / Мезенцев К., Мезенцева Н. // Вісник Київського національного університету ім.Т. Шевченка. Географія. – 2010. – Вип. 57. – С. 8 – 11.

5. Ринок праці у 2010 році. Аналітична доповідь. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Ринок праці у 2009 році. Аналітична доповідь. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>